

İBN ALLÂN

(ابن علان)

Muhammed Ali b. Muhammed Allân
b. İbrâhîm el-Bekrî es-Siddîkî
(ö. 1057/1648)

Hadis ve tefsir âlimi, tarihçi.

20 Safer 996'da (20 Ocak 1588) Mekke'de dünyaya geldi. 980 (1572) yılı civarında doğduğu da söylenmiştir. Bekrî ve Siddîkî nisbeleriyle anılması Hz. Ebû Bekir'in soyundan gelmesiyle ilgili olup Mekke'nin birçok âlim yetiştiren köklü bir ailesine mensubiyetinden dolayı Mekki nisbesiyle de zikredilmiştir. Muhibbî, onun dördüncü dedesi Abdülmelik b. Ali'yi VIII. (XIV.) yüzyılın müceddidi kabul eder (*Hulâsatü'l-eşer*, IV, 184). Anne tarafından soyu Hasan b. Ali b. Ebû Tâlib'e dayanır. Ömrünü Mekke'de geçiren İbn Allân, Kur'an-ı Kerim'i ezberledikten sonra Abdürrahîm b. Hassân el-Hanefî'den nahiv, Abdülmelik el-İsâmî'den belâgat, amcası Ahmed b. İbrâhîm'den hadis, fıkıh ve tasavvuf öğrendi. Hasan b. Muhammed ed-Dimaşkî, Mısır muhaddisi diye tanınan Muhammed Hicâzî eş-Şa'râvî gibi âlimlerden başta *Şahîh-i Buhârî* olmak üzere hadis kitaplarını icâzet yoluyla aldı. Hadis rivayet ve dirayet ilmi yanında kiraat, nahiv, belâgat, tasavvuf, tarih, fıkıh ve edebiyata nüfuzu ile de tanındı. On sekiz yaşında ders okutmaya, yirmi dört yaşında fetva vermeye başladı. Kâbe revaklarında verdiği derslerle şöhreti yayıldı. Cava ve Yemen'den gelen talebelerine *Şahîh-i Buhârî* okuttu. Muhammed Hasan b. Ali el-Uceymî, Fazl b. Abdullah et-Taberî, Ahmed el-Esedî gibi âlimler onun talebelerinden bazılarıdır. Geçimini kitap istinsası ve kitap ticaretiyle sağlayan ve döneminin Süyûtî'si olarak anılan İbn Allân 11 Zilhicce 1057'de (7 Ocak 1648) Mekke'de vefat etti ve İbn Hacer el-Mekki'nin kabri yakınına defnedildi. Ölüm tarihi 1058 olarak da zikredilmiştir.

Eserleri. Kaynaklarda İbn Allân'ın eserlerinin sayısı hakkında farklı bilgiler bulunmaktadır. Hâlid el-Hâlidî onun doksan bir eserini tesbit etmiştir. A) Tefsir. 1. *Ziyâ'û's-sebîl ilâ me'âni't-Tenzîl* (Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar, nr. 1875/1-2). 2. *Ref'û'l-iltibâs bi-beyâni iştirâki me'âni'l-Fâtihati ve sûreti'n-Nâs* (Nuruosmaniye Ktp., nr. 2430, vr. 226-232). 3. *Ref'û'l-istibâh*. Neml sûresinin 65. âyetinin i'râbiyla ilgili olan eserin bir nüshası Medine'de Mektebetü'l-Mahmûdiyye'de kayıtlıdır (Mecmua, nr. 100).

B) Hadis. 1. *Delîlül-fâlihîn li-turuķi Riyâzi's-şâlihîn*. Nevevî'nin *Riyâzü's-şâlihîn* adlı eserinin şerhi olup Mahmûd Hasan Rebî' tarafından neşredilmiştir (I-IV, Kahire 1347, 1385/1966, 1971, 1977, 1987; ayrıca bk. *RİYÂZÜ'S-SÂLİHİN*). 2. *el-Fütûhâtü'r-rabbâniyye 'ale'l-Ezkârî'n-Neveviyye*. Nevevî'nin *el-Ezkâr*'ının yedi cilt hacmindeki şerhidir (Kahire 1323, 1348, 1351/1933; Malta 1331; İstanbul 1375/1955). 3. *Ref'û'l-ḥaşâ'is 'an tullâbi'l-ḥaşâ'is*. Müellifin *Fethu'l-karîbi'l-mücib fi nazmi ḥaşâ'isi'l-habîb* adlı manzumesinin şerhi olup Süleymaniye (Lâleli, nr. 583; Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr. 209), İstanbul Üniversitesi (nr. 892), Çorum İl Halk (nr. 2087), Princeton Üniversitesi (Garrett, nr. 649) ve Ezher (nr. 716) kütüphanelerinde nüshaları vardır. 4. *el-Vechü's-şabîḥ fi ḥatmi'l-Câmi's-şahîḥ*. Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şahîḥ*'inin son hadisinin şerhinden ibarettir (Nuruosmaniye Ktp., nr. 2431, vr. 243-248). 5. *Tercümetü'l-Buhârî*. Bir nüshası Dârü'l-kütübü'z-Zâhiriyye'de (nr. 8995) bulunmakta olup *Ahlâku'l-Buhârî* adıyla Dârü'l-kütübü'l-Misriyye'de kayıtlı olan kitabın da aynı eser olabileceği belirtilmiştir (M. Habîb el-Hile, s. 329). 6. *el-Kavlü'l-ḥaḳ ve'n-naḳlû's-şariḥ bi-cevâzi en yûderrise fi cevfi'l-Kâbe el-ḥadiṣe's-şahîḥ*. Kâbe'nin yanında Buhârî'nin *el-Câmi'u's-şahîḥ*'ini okutması sebebiyle müellife yöneltilen tenkitlere verilen cevaptan ibaret olup bir nüshası Medine'de el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye'dedir (Mecmû', nr. 1645).

C) Akaid. 1. *Bedî'u (Bedâ'î'u)'l-me'âni fi şerhi 'akideti (kaşideti)'s-Şeybânî*. İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi ile (nr. 2619) Bağdat Hazâinü'l-evkâf'ta (nr. 4811/2) nüshaları mevcuttur. 2. *el-'İkdü'l-ferrîd fi tahkîki'l-tevhîd*. Eserin bir nüshası Cakarta Millî Kütüphanesi'ndedir (nr. DCLI). 3. *Fethu'l-vâhid vahde fi hükmi'l-kâ'il li'l-vücûdi bi'l-viḥde*. Bu eserin de bir nüshası Cakarta Millî Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. CXIX). 4. *Ğavşü'l-bihâri'z-zâhire*. Gazzâlî'nin *ed-Dürretü'l-fâhire* adlı eserinin şerhidir (*DİA*, X, 32).

D) Ahlâk-Tasavvuf. 1. *el-Mevâhibü'l-fethiyye 'ale't-Tarîkatî'l-Muḥammediyye*. Birgivi'nin eserinin şerhi olup Süleymaniye (Harput, nr. 15; Kılıç Ali Paşa, nr. 602, 603; İsmihan Sultan, nr. 287 [eksik]; Lâleli, nr. 1410; Süleymaniye, nr. 713; Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 688; Yozgat, nr. 459, 827; Fâtih, nr. 2691, 2692, 2693; Hacı Mahmud Efendi, nr. 1673), Millet (Fezulah Efendi, nr. 1251, 1252), Beyazıt Devlet (Bayezid, nr. 1474, 1475, 1476; Veliyyüddin Efendi, nr. 1945, 1946), Ârif Efendi (nr.

1425) ve Kayseri Râşid Efendi (nr. 168) kütüphanelerinde nüshaları bulunmaktadır. 2. *et-Telaṭṭuf fi'l-vüşûl ile't-Ta'arruf*. İbn Hacer el-Heytemî'nin *et-Ta'arruf fi'l-aşleyn ve't-taṣavvuf* adlı eserinin şerhi olup ilk doksan altı sayfası Mekke'de (1330/1912), geri kalan kısmı (s. 97-144) Kahire'de (1354/1936) yayımlanmıştır.

E) Arap Dili. 1. *Ḥadâ'iku'l-elbâb fi 'ilmi kavâ'idil-i'râb*. Bir nüshası Medine'de el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye'de kayıtlıdır (nr. 100). 2. *Fethu'l-kerîmi'l-vehhâb fi şerhi nazmi kavâ'idil-i'râb* (Dârü'l-kütübü'z-Zâhiriyye, nr. 8924). 3. *el-Muḳarreb fi ma'rifeti mâ fi'l-Kur'an mine'l-mu'arreb*. Bir nüshası Medine'de el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye'de (nr. 100) bulunmaktadır. 4. *Dâ'i'l-felâḥ li-muḥbeyâtî'l-İktirâḥ*. Süyûtî'nin *el-İktirâḥ fi uşûli 'ilmi'n-naḥv* adlı eserinin şerhidir (Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 3264, Esad Efendi, nr. 3064; Hacı Selim Ağa Ktp., nr. 1117). 5. *Ḥüsnu'l-ibâre fi nazmi risâleti'l-isti'âre*. Câmiatü İmâm Muhammed b. Suûd Kütüphanesi'nde bir nüshası mevcuttur (Mecmua, nr. 1296, vr. 54-57). 6. *Laṭîfû'r-remz (rumûz) ve'l-işâre ilâ ḥabâyâ zevâyâ Ḥüsni'l-ibâre*. Bir önceki manzum eserin şerhi olup Süleymaniye (Lâleli, nr. 2998) ve Princeton Üniversitesi (Garrett, nr. 59) kütüphanelerinde nüshaları bulunmaktadır. 7. *ez-Zehru ve'l-'udde fi şerhi'l-Bürde*. Bûsîrî'nin meşhur kasidesinin şerhidir (Süleymaniye Ktp., Servili, nr. 144). 8. *el-Mineḥu'l-aḥadiyye bi-takrîbi me'âni'l-Hemziyye*. Yine Bûsîrî'ye ait *el-Kaşıdetü'l-hemziyye*'nin şerhi olan eserin bir nüshası Beyazıt Devlet Kütüphanesi'ndedir (Bayezid, nr. 3545). 9. *en-Nefeḥâtü'l-'anberiyye fi medḥi (mevlidi) ḥayri'l-beriyeye* (Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 1087). 10. *Fethu rabbi'l-beriyeye bi-tahmîsi'l-kaşıdeti'l-hemziyye*. Bir nüshası Mekke'de Câmiatü Melik Abdilazîz'de kayıtlıdır (nr. 239/8). 11. *İthâfû (ifâdetü)'l-fâzil bi'l-fi'li'l-mebniyyi li-ğayri'l-fâ'il*. Meçhul sigasıyla kullanılan fiilleri ihtiva eden ve alfabetik olarak düzenlenen eserin çeşitli baskıları yapılmıştır (Dimaşk 1348/1929; nşr. Yûsûf Abdülğanî Abdullah, Beyrut 1987). 12. *Tahmîsü kaşıdeti Ebî Medyen* (Kahire 1305).

F) Diğer Eserleri. 1. *Mevridü's-şafâ fi mevlidi'l-Muṣṭafâ*. Hz. Peygamber'in doğumuyla ilgili rivayetleri ele alan eserin Süleymaniye (Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 1143, vr. 46-74) ve Kayseri Râşid Efendi (nr. 364) kütüphanelerinde nüshaları bulunmaktadır. 2. *İthâfû ehli'l-İslâm ve'l-imân bi-beyâni enne'l-Muṣṭafâ lâ*

yaḥlû 'anhû zamân (DîA, XVI, 280). 3. *et-Tayfû't-tâ'if bi-fazli't-Tâ'if (bi-târîhi Vec ve't-Tâ'if)*. Tâif'in özellikleri, İbn Abbas ve Muhammed b. Hanefiye'nin menkıbeleri gibi konuları ihtiva etmektedir. Eserin Câmiatü Melik Suûd Kütüphanesi'ndeki nüshasına (nr. 4850) dayanılarak Ebû Abdurrahman b. Akil ez-Zâhirî ve Yahyâ Mahmûd Saadî tarafından başlatılan neşir çalışmaları halen devam etmektedir (Sâlih Süleyman, IV/4, s. 551-553). 4. *Buğyetü'z-zurefâ' fi ma'rifeti'r-rudefâ'*. Hz. Peygamber'in terkesine aldığı kırktan fazla sahâbiye dair bir eserdir (Tire İlçe Halk Ktp., Necip Paşa Vakfı, nr. 283). 5. *el-Minne fi beyânı ba'zı muvâfaḳâtı'l-Kitâb ve's-Sünne*. Müellifin, daha sonra nâzil olan âyetlerin veya Resûl-i Ekrem'in beyanlarının görüşlerini teyit ettiği sahâbîlere dair *Muvâfaḳâtü cem' min aş-hâbihi li-âyat Qur'âniyye ve âşâri'n-nebeviyye (ithâfû's-sîkât fi'l-muvâfaḳât)* adlı manzum eserine kendisinin yazdığı şerh'tir (Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 86). 6. *Kurretü'l-ayn min hadîsi istemti'û min hâze'l-beyt feḳad hüdime merreteyn* (Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 364). 7. *İnbâ'ü mü'eyyedi'l-celîl murâd bi-binâ'i beyti'l-vehhâbi'l-cevâd (Fezâ'ilü Mekke)*. 1039 (1630) yılında sel yüzünden Kâbe'nin harap oluşunu ve yeniden inşasını anlatan eser üzerinde Hâlid Hamd el-Hâlidî yüksek lisans çalışması yapmıştır (1407/1987 [Riyad], Câmiatü Melik Suûd). 8. *Fethu'l-kadir fi'l-a'mâli'l-letî yahtâcû ileyhâ men haşale lehû bi'l-mülk 'ale'l-beyti velâyetet-ta'mûr* (Kayseri Râşid Efendi Ktp., nr. 364). 9. *Tenbîhü zevi'n-nühâ ve'l-hicr 'alâ fezâ'ili a'mâli'l-hicr* (Âtif Efendi Ktp., nr. 2813). 10. *el-'Alemü'l-müfred fi fazli'l-Haceri'l-esved*. Âtif Efendi (nr. 2813), Kayseri Râşid Efendi (nr. 364) kütüphanelerinin yanı sıra Dârü'l-kütübü'l-Misriyye (nr. 3184) ve Medine'de el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye'de (nr. 1645) nüshaları mevcuttur. 11. *Vişâlü'l-muraḳkam fi Dâri'l-Erḳam* (Âtif Efendi Ktp., nr. 2813). 12. *en-Nebe'ü'l-azîm* (Mektebetü Mekketi'l-Mükerreme, nr. 1205). 13. *Ḳalâ'idü'l-cümân fi nazmi'avâmili'âlimi Cürcân*. Bu eserle şerhinin bir nüshası Medine'de el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye'de (nr. 100) bulunmaktadır. 14. *Risâle fi sekerâti'l-mevt* (Bağdat Dârü'l-evkāfi'l-âmmе, nr. 707/16). 15. *er-Risâletü'n-nâfi'a* (Bağdat Dârü'l-evkāfi'l-âmmе, nr. 2415/3). 16. *el-Beyân ve'l-i'lâm fi tevcîhi farîzati'imâretis-sâkıt mine'l-beyti li-sultâni'l-İslâm* (Medine el-Mektebetü'l-Mahmûdiyye, nr. 1645/3). 17. *Hüsnü'n-nebe'* fi fazli mescidi Ḳubâ. Kubâ Mescidi hakkında daha

önce Zehrû'r-rubâ adıyla bir eser kaleme alan İbn Allân, bu çalışmasında İbrâhim b. Abdullah el-Vessâbi el-Yemenî'nin *Cevâhirü'l-enbâ' fi fazli mescidi Ḳubâ* adlı eserini ihtisar etmiştir. *Hüsnü'n-nebe'*in bir nüshası Hindistan'da Râmpûr Rızâ Kütüphanesi'nde kayıtlıdır (nr. 3630). 18. *Şerhu menseki'n-Nevevî (Fethu'l-fettâh fi şerhi'l-İzâh)*. Nevevî'nin *el-İzâh fi'l-menâsik* adlı eserinin şerhidir (Câmiatü Melik Suûd Ktp., nr. 1302). 19. *İḳâdû'l-meşâbîh li-meşrû'yyeti ittiḥâzi'l-meşâbîh* (Princeton Üniversitesi Ktp., Garrett, nr. 2010). 20. *Tuhfetü zevi'l-idrâk fi'l-men' mine't-tünbâk*. Müellif bu eserine *Tenbîhü zevi'l-idrâk bi-hürmeti tenâvülü't-tünbâk* adıyla bir muhtasar yazmıştır (*Keşfü'z-zunûn*, I, 486).

Kaynaklarda İbn Allân'a nisbet edilen diğer bazı eserler de şunlardır: *el-Beyân ve nihâyetü't-tibyân fi târihi Âli 'Osmân, el-Menhelü'l-azbû'l-müfred fi'l-fethi'l-'Osmânî li-Mısr ve men vellâ niyâbete zâlike'l-beled, İ'lâmü'l-iḥvân bi-tahrîmi'd-duḥân, el-Fethu'l-müste-câd li-Bağdâd, en-Nefeḥâtü'l-erice fi müte'allikâti beyti ümmi'l-mü'minîn Ḥadice, Dürerü'l-ḳalâ'id fimâ yete'al-lakı bi-zemzem ve şikâyeti'l-'Abbâs mine'l-fevâ'id* (eserleri için ayrıca bk. M. Habîb el-Hîle, s. 316-330).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Allân, *Hüsnü'l-İbâre*, Câmiatü İmam Muhammed b. Suûd Ktp., nr. 1296, vr. 54-57; a.mlf., *Gauşu'l-bihâri'z-zâhire*, Mektebetü Cakarta, nr. 32, vr. 2'; *Keşfü'z-zunûn*, I, 6, 306-307, 486; II, 959, 1119, 1287; Ali et-Taberî, *el-Ercü'l-miski fi't-târîhi'l-Mekkî* (haz. Muhammed Sâlih et-Tâsân, doktora tezi, 1975, University of Edinburgh), II, 226; Muhammed b. Ali et-Taberî, *İthâfû fuzalâ'i'z-zamân*, Câmiatü Melik Suûd Ktp., nr. 224, II, 100; Muhammed Hasan el-Uceymî, *Ḥabâye'z-zevâyâ*, Mektebetü'l-Haremi'l-Mekkî, Dihlevî, nr. 7, vr. 356-358; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, I, 157; IV, 184-189, 256; Abdullah Mirdâd Ebû'l-Hayr, *el-Muḥtaşar min kitâbi Neşri'n-nevî*, Mekke 1292, I, 7, 85; II, 207, 228, 412-416, 447, 464-471; *Hediyyetü'l-'ârifîn*, II, 283-284; *İzâhu'l-meknûn*, I, 15, 82, 100, 102, 128, 189, 207, 208, 247; II, 169, 170, 248, 575, 594, 605, 647, 663, 665; Abdülhay el-Ketânî, *Fihri'sü'l-fehâris*, I, 252, 277, 505; Brockelmann, *GAL*, II, 512-513; Ziriklî, *el-A'lâm*, VI, 187; Kehhâle, *Mu'cemû'l-mu'ellifîn*, XI, 54-55; Hâlid el-Hâlidî, *Enbâ'ü'l-Müeyyedi'l-Celîl Murâd bi-binâ'i beyti'l-vehhâbi'l-cevâd* (yüksek lisans tezi, 1986, Câmiatü Melik Suûd), s. 31-56, 58-78; M. Habîb el-Hîle, *el-Târîḥ ve'l-mu'erriḥün bi-Mekke*, Mekke 1994, s. 314-330; Bender b. Muhammed b. Reşid el-Hemeẓânî, *el-Menhecû't-târîḥ li-mu'errihi Mekketi'l-mükerreme fi'l-karni'l-hâdî'aşer el-hicrî*, Riyad 1418/1997, s. 115-146, 521-542; Sâlih b. Süleyman el-Haccî, "et-Tayfû't-tâ'if bi-fazli't-Tâ'if li'bn 'Allân", *'Alemü'l-kütüb*, IV/4, Riyad 1404/1984, s. 551-553; Mehdi Selmasî, "İbn 'Allân", *DMBİ*, IV, 325-326.

SÂMÎ ES-SAKKÂR

İBN ÂMİR

(ابن عامر)

Ebû İmrân Abdullah b. Âmir
b. Yezid el-Yahsubî
(ö. 118/736)

Yedi kıraat imamından biri, tâbiî.

Bugünkü Ürdün toprakları içinde yer alan Belkâ'da Ruhâb köyünde dünyaya geldi. Doğum tarihiyle ilgili olarak kaynaklarda değişik bilgilere yer verilmiştir. Talebelerinden Bîkâ' Kadısı Hâlid b. Yezid'in bizzat kendisinden naklettiğine göre İbn Âmir 8 (630) yılında doğduğunu söylemiş, Mizzî de aynı tarihi zikrederek 110 yıl yaşadığını ileri sürmüştür. Diğer bir talebesi olan Yahyâ ez-Zimârî'den Ebû'l-Alâ el-Hemedânî'nin rivayet ettiğine göre bu tarih 21 (641) yılının başları olup Zehebî de bunu doğru kabul eder ve Mekke'nin fethedildiği yıl (8/630) doğmuş olmasını uzak bir ihtimal sayar (*A'lâmü'n-nübelâ'*, V, 292). İbnü'l-Cezerî ise her iki görüşe yer verdikten sonra kendisinden nakledilen 8 (630) yılını tercih eder. İbn Âmir'in soyu, Yemen'de Himyer'in kolu olan Yahsub (Yahsib) kabilesine dayandığı için Yahsubî nisbesiyle de anılmış, künyesi hakkında dokuz farklı görüş kaydedilmekle birlikte doğrusunun Ebû İmrân olduğu belirtilmiştir.

İbn Âmir dokuz yaşında iken Dimaşk'a gitti ve muhtemelen hayatının sonuna kadar burada yaşadı. Soyunun belli olmadığı ileri sürülerek aşağılayıcı bazı söz ve davranışlara mâruz kalmış ve mevâlifden olduğu iddia edilmişse de kurrâ-i seb' içinde Ebû Amr b. Alâ gibi onun da Arap soyundan geldiği ve nesebinin bilindiği kaydedilmiştir (Dâni, *et-Teystir*, s. 6; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, V, 293).

Kur'an ve kıraat ilminde İbn Âmir'in asıl hocası, Kur'an'ı Hz. Osman'dan öğrenen ve Zehebî'nin tahminine göre (*Ma'rife-tü'l-kurrâ'*, I, 136) Muâviye'nin hilâfeti yıllarında Dimaşk'ta Kur'an dersleri veren Mugire b. Ebû Şihâb el-Mahzûmî'dir. Talebesi Hâlid b. Yezid'in belirttiğine göre Muâz b. Cebel ve Ebû'd-Derdâ'dan da Kur'an dersleri aldığı, ayrıca Fedâle b. Ubeyd'den okuduğu rivayet edilmiştir. Zehebî, Hâlid'den gelen bir rivayeti değerlendirirken bir yerde bu sahâbîlerden Kur'an'ın tamamını değil muhtemelen bazı sûrelerini okumuş olabileceğini söylemiş bir başka yerde (a.g.e., I, 124, 187) meselâ Ebû'd-Derdâ için bunun da uzak bir ihtimal olduğunu belirtmiştir. İbnü'l-Cezerî ise Ebû'd-Derdâ'dan okumuş olabileceğini söylerken Muâz b. Cebel'